

جعل و تزویر

مقدمه

استحکام روابط اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی یک کشور اقتضا می‌نماید که تبادلات و مبادلات فی مابین افراد جامعه مطمئن و قابل اعتماد. در چارچوب قانون و به دور از هرگونه خدعه و تزویر باشد و این امر از جمله منوط به آن است که نوشته‌ها و اسنادی که به منظور اهداف گوناگون بین آنها رد و بدل می‌گردد از صحت و اصالت لازم برخوردار باشد.^۱

این جرم یکی از جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی است که از دیرباز و از زمان پیدایش خط و اسناد وجود داشته و تاکنون استمرار و مورد استفاده مجرمان و ناآگاهان از این عنوان مجرمانه «کسانی که اطلاعاتی نسبت به جرم بودن جعل و یا مصادیق آن نداشته و ناآگاهانه اقدام به این جرم می‌نمایند» قرار گرفته است. با توجه به پیشرفت علم و صنعت و نرم‌افزارهای کامپیوتری و وسایل چاپ و غیره... این جرم پیشرفت قابل ملاحظه‌ای داشته و مجرمان و بزهکاران با اتکا به فناوری علم آن‌چنان اقدام به این عنوان مجرمانه می‌نمایند که گاه تشخیص جعل و یا بدل از اصل در اسناد و نوشته‌جات با دشواری روبه‌رو می‌شود. چنان‌چه در روزگاران گذشته جعل را می‌توان در قلب سکه و اکنون در اسناد و نوشته‌جات و حتی در اسناد الکترونیکی جویا شد.

معانی لغوی و اصطلاحی جعل و تزویر

در لغت، جعل به معنای «خلق کردن و دگرگون کردن» و تزویر به معنای «حیله و تقلب و خلاف واقع جلوه دادن چیزی» می‌باشد و در اصطلاح حقوقی، جعل و تزویر عبارت است از «ساختن هر چیز مثل سند به یکی از طرق پیش‌بینی شده در قانون برخلاف حقیقت و به ضرر دیگری».^۲

قانون مجازات اسلامی فقط به ذکر مصادیق جرم جعل و تزویر اکتفا نموده و در همین راستا مقرر می‌دارد:

«جعل و تزویر عبارتند از ساختن نوشته یا سند یا ساختن مهر یا امضای اشخاص رسمی و غیررسمی، خراشیدن یا تراشیدن یا قلم بردن یا الحاق یا محو یا اثبات یا سیاه کردن یا تقدیم یا تأخیر تاریخ سند نسبت به تاریخ حقیقی یا الصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر یا به کار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحب آن و نظایر این‌ها به قصد تقلب».^۳

منظور از استفاده از سند مجعول

منظور از استفاده از سند مجعول به این معنی نیست که شخص الزاماً باید نفع و یا فایده‌ای ببرد، بلکه صرف ارائه و فیلم برای تحقق جرم استفاده از سند مجعول کفایت می‌کند. بهتر به نظر می‌رسد که در

۱- سالاری، مهدی، جعل و تزویر، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۶، ص: ۲۹.

۲- شاملو احمدی، محمد حسین؛ فرهنگ اصطلاحات و عناوین جزایی، تهران، نشر دادیار، چاپ اول، ۱۳۸۰، ص: ۱۸۷-۱۸۶.

۳- ماده ۵۲۳ قانون مجازات اسلامی

اینجا از واژه به جریان انداختن استفاده می‌شد. برای تحقق عنوان جزایی استفاده از سند مجعول شرایط و ارکانی لازم است.

اولین رکن در استفاده از سند مجعول این است که در استفاده از سند ماهیت جعلی آن احراز گردد. دومین رکن آن است که در استفاده از سند مجعول عنصر روانی نیز لحاظ گردد، که یکی عمد در استفاده و دیگری قصد اضرار به دیگری است. در وارد کردن ضرر به دیگری نیاز نیست تا ضرر حتماً مادی باشد، بلکه ضرر معنوی را نیز شامل می‌گردد و هم چنین شخص متضرر شامل اشخاص حقیقی و حقوقی می‌گردند.

سومین رکن آن است که قابلیت ورود ضرر باید محرز باشد. در غیر این صورت چیز ساخته شده نمی‌تواند قابلیت ایراد ضرر را داشته باشد و جرم جعل تحقق پیدا نخواهد کرد (ضرر اعم از بالقوه و بالفعل است).

شرایط ادعای جعل و تزویر:

در صورتی که دعوا در دادگاه تحت رسیدگی باشد، برابر ماده ۲۱۹ قانون آیین دادرسی مدنی، ادعای جعل باید تا پایان اولین جلسه دادرسی و با ذکر دلیل به عمل آید.^۱

مواد قانونی (مهم) مرتبط با جعل:

ماده ۵۲۳ - جعل و تزویر عبارتند از ساختن نوشته یا سند یا ساختن مهر یا امضای اشخاص رسمی یا غیر رسمی، خراشیدن یا تراشیدن یا قلم بردن یا الحاق یا محو یا اثبات یا سیاه کردن یا تقدیم یا تأخیر تاریخ سند نسبت به تاریخ حقیقی یا الصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر یا به کار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحب آن و نظایر اینها به قصد تقلب.

ماده ۵۲۴ - هر کس احکام یا امضاء یا مهر یا فرمان یا دستخط مقام رهبری و یا روسای سه قوه را به اعتبار مقام آنان جعل کند یا با علم به جعل یا تزویر استعمال نماید به حبس از سه تا پانزده سال محکوم خواهد شد.

ماده ۵۲۵ - هر کس یکی از اشیای ذیل را جعل کند یا با علم به جعل یا تزویر استعمال کند یا داخل کشور نماید علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از یک تا ده سال محکوم خواهد شد:

۱- احکام یا امضاء یا مهر یا دستخط معاون اول رئیس جمهور یا وزراء یا مهر یا امضای اعضای شورای نگهبان یا نمایندگان مجلس شورای اسلامی یا مجلس خبرگان یا قضات یا یکی از روسا یا کارمندان و مسئولین دولتی از حیث مقام رسمی آنان.

۲- مهر یا تمبر یا علامت یکی از شرکت‌ها یا موسسات یا ادارات دولتی یا نهادهای انقلاب اسلامی.

۳- احکام دادگاه‌ها یا اسناد یا حواله‌های صادره از خزانه دولتی.

۱- مهاجری، علی، مبسوط در آیین دادرسی مدنی، جلد چهارم، تهران، انتشارات فکرسازان، چاپ اول، ۲۷۶.

۴- منگنه یا علامتی که برای تعیین عیار طلا یا نقره بکار می‌رود.

۵- اسکناس رایج داخلی یا خارجی یا اسناد بانکی نظیر برات‌های قبول شده از طرف بانک‌ها یا چک‌های صادره از طرف بانک‌ها و سایر اسناد تعهد آور بانکی.

ماده ۵۲۷ - هر کس مدارک اشتغال به تحصیل یا فارغ‌التحصیلی یا تاییدیه یا ریز نمرات تحصیلی دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی و تحقیقاتی داخل یا خارج از کشور یا ارزشنامه‌های تحصیلات خارجی را جعل کند یا با علم به جعلی بودن آن را مورد استفاده قرار دهد علاوه بر جبران خسارت، به حبس از یک تا سه سال محکوم خواهد شد.

ماده ۵۲۸ - هر کس مهر یا منگنه یا علامت یکی از ادارات یا موسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی مانند شهرداری‌ها را جعل کند یا با علم به جعل استعمال نماید علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم خواهد شد.

ماده ۵۲۹ - هر کس مهر یا منگنه یا علامت یکی از شرکت‌های غیردولتی که مطابق قانون تشکیل شده است یا یکی از تجارت‌خانه‌ها را جعل کند یا با علم به جعل استعمال نماید علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از سه ماه تا دو سال محکوم خواهد شد.

ماده ۵۳۶ - هر کس در اسناد یا نوشته‌های غیر رسمی جعل یا تزویر کند یا با علم به جعل و تزویر آنها را مورد استفاده قرار دهد علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از شش ماه تا دو سال یا به سه تا دوازده میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.

ماده ۵۳۷ - عکس برداری از کارت شناسائی، اوراق هویت شخصی و مدارک دولتی و عمومی و سایر مدارک مشابه در صورتی که موجب اشتباه با اصل شود باید ممه‌ور به مهر یا علامتی باشد که نشان دهد آن مدارک رونوشت یا عکس می‌باشد، در غیر این صورت عمل فوق جعل محسوب می‌شود و تهیه‌کنندگان این گونه مدارک و استفاده‌کنندگان از آنها به جای اصلی عالماً «عامداً» علاوه بر جبران خسارت به حبس از شش ماه تا دو سال و یا به سه تا دوازده میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهند شد.

ماده ۵۴۱ - هر کس به جای داوطلب اصلی هر یک از آزمون‌ها اعم از کنکور ورودی دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی، دانشسراها، مراکز تربیت معلم، اعزام دانشجو به خارج از کشور یا امتحانات داخلی و نهایی واحدهای مزبور یا امتحانات دبیرستان‌ها، مدارس راهنمایی و هنرستان‌ها و غیره در جلسه امتحان شرکت نماید حسب مورد مرتکب و داوطلب علاوه بر مجازات اداری و انتظامی به دویست هزار تا یک میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.

ماده ۵۴۲ - مجازات شروع به جعل و تزویر در این فصل حداقل مجازات تعیین شده همان مورد خواهد بود.

سؤالات متداول در جرم جعل

سؤال:

تغییر در مندرجات شناسنامه جعل محسوب می‌شود یا تخلف مربوط به اسناد جعلی؟^۱

جواب:

در صورتی که عمل مرتکب با قصد و نیت سوء انجام شده باشد، مرتکب مطابق مواد ۵۳۲ و ۵۳۳ قانون مجازات اسلامی (حسب مورد) قابل مجازات خواهد بود. در غیر این صورت (یعنی نداشتن سوءنیت) عمل مرتکب مشمول صدر ماده ۱۰ قانون تخلفات، جرایم و مجازات‌های مربوط به اسناد سجلی و شناسنامه مصوب ۷۰/۵/۱۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام خواهد بود.

سؤال:

آیا تغییر (جعل) تاریخ صدور پروانه کسب به منظور معتبر جلوه دادن آن قابل تعقیب است؟ جعل در سند رسمی است یا عادی؟ نیاز به شاکی خصوصی دارد یا خیر؟^۲

جواب:

تغییر در تاریخ صدور پروانه کسب علی‌الاصول جرم جعل محسوب می‌شود، لیکن اوصاف حقوقی پروانه کسب با هیچ‌یک از مواردی که در ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی ذکر شده است منطبق نیست. بنابراین، جزو اسناد عادی محسوب می‌شود و جرم عمومی است که نیاز به شاکی خصوصی ندارد.

سؤال:

چنانچه در قرارداد عادی در مضمون و محتوای آن جعل صورت پذیرفته باشد آیا چنین جعلی جرم محسوب می‌شود؟^۳

جواب:

جعل، قلب به طرق پیش‌بینی شده در قانون است و قانون‌گذار تنها در ماده ۵۳۴ از قانون مجازات اسلامی جعل مضمون و محتوا را توسط کارمندان دولتی آن هم در حیطه وظایفشان پذیرفته است. بنابراین، جعل مفاد یا معنوی در اسناد غیررسمی پذیرفته نیست.

۱- معاونت آموزش قوه قضاییه، مجموعه نشست‌های قضایی (۵): مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر قضا، جلد دوم، چاپ نخست، ۱۳۸۶، ص: ۷۶۸-۷۶۷.

۲- معاونت آموزش قوه قضاییه، مجموعه نشست‌های قضایی (۵): مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر قضا، جلد دوم، چاپ نخست، ۱۳۸۶، ص: ۷۷۱.

۳- معاونت آموزش قوه قضاییه، مجموعه نشست‌های قضایی (۵): مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر قضا، جلد دوم، چاپ نخست، ۱۳۸۶، ص: ۷۷۵.

سؤال:

در صورتی که دارنده چک تاریخ آن را تغییر دهد آیا جرم جعل تحقق یافته است یا نه؟^۱

جواب:

با توجه به ماده ۵۲۳ قانون مجازات اسلامی هرگونه تغییر در مندرجات چک بدون موافقت صادرکننده به قصد تقلب و اضرار به غیر، جعل محسوب می شود.

سؤال:

در صورتی که چک بدون تاریخ صادر، تحریر شود و دارنده مبادرت به نوشتن تاریخ در متن چک و ارایه آن به بانک محال علیه کند، آیا عمل او جعل و استفاده از سند مجعول تلقی می شود یا خیر؟^۲

جواب:

صادرکننده چک بدون تاریخ، فی الواقع به دارنده چک اختیار درج تاریخ را داده است زیرا طبق ماده ۳۱۱ قانون تجارت قید تاریخ از جمله شرایط و اوصاف چک است. بنابراین در فرض سؤال، عمل دارنده چک جعل یا استفاده از سند مجعول محسوب نمی شود و به هر حال از لحاظ کیفری تابع مقررات مربوط به چک بدون تاریخ است.

سؤال:

آیا در تحقق جرم جعل، اثبات ضرر، لازم است یا این که صرف واقع شدن عمل جعل با قصد تقلب، جرم محقق می شود؟^۳

جواب:

قصد تقلب و ضرر رساندن به دیگری، از ارکان تشکیل دهنده جرم جعل است. در نهایت ضرررسانی آنی شرط نبوده؛ بلکه اضرار بالقوه برای تحقق جرم کافی است و همین که قابلیت ضرر، اعم از مالی و غیرمالی وجود داشته باشد، جرم جعل تحقق می یابد.

۱- معاونت آموزش قوه قضائیه، مجموعه نشست های قضایی (۵): مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر قضا، جلد دوم، چاپ نخست، ۱۳۸۶، ص: ۷۸۰-۷۷۹.

۲- معاونت آموزش قوه قضائیه، مجموعه نشست های قضایی (۵): مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر قضا، جلد دوم، چاپ نخست، ۱۳۸۶، ص: ۷۸۲-۷۸۱.

۳- معاونت آموزش قوه قضائیه، مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر الهادی، چاپ دوم، ۱۳۸۲، ص: ۱۳۴-۱۳۳.

سؤال:

چنانچه شخصی نوشته‌ای را تنظیم نماید که موثر بودن آن منوط به امضای فرد یا افراد دیگری باشد و آن شخص در حین امضاء از جهل و بی‌سوادی امضاءکننده سوءاستفاده کند و مفاد آن را دست‌کاری نماید، آیا عمل وی جرم محسوب می‌شود؟^۱

جواب:

طبق ماده‌ی ۵۳۶ قانون مجازات اسلامی راجع به جعل یا تزویر اسناد و نوشته‌های عادی به‌طور مطلق است و شامل جعل مادی و مفادی می‌شود، بنابراین، تحریف‌کننده طبق ماده‌ی مذکور شخص مجرم قابل تعقیب و مجازات است.

سؤال:

اگر ادعای جعل با تعیین عامل آن بدون ارائه دلیل به‌عمل آید، آیا این ادعا از موجبات توقف رسیدگی داور تا صدور حکم در مورد جعل از دادگاه، خواهد بود یا خیر؟^۲

جواب:

داوران نمی‌توانند به تأخیر انداختن رسیدگی را به ارائه دلیل جعل مقید کنند، دادگاه در نهایت حکم بر صحت سند و برائت شخص مورد اتهام صادر خواهد کرد اما داوران به هر حال تا قبل از صدور رأی توسط دادگاه باید به تکلیف خود در تأخیر انداختن رسیدگی عمل کنند.

سؤال:

مهلت ادعای جعلیت سند تا چه زمانی می‌باشد؟^۳

جواب:

فردی که می‌خواهد نسبت به اسناد و مدارک پیوست دادخواست ادای جعلیت کند باید تا اولین جلسه دادرسی این ادعا را مطرح کند. اما اگر مدعی جعل ثابت کند دلایل جعلیت بعد از جلسه اول به دست او رسیده است، خواهد توانست ادعای خود را مبنی بر جعلیت سند اقامه کند.

سؤال:

در جرم جعل آیا صرف انتساب کافی است یا شبیه‌سازی شرط است؟^۴

جواب:

۱- معاونت آموزش قوه‌ی قضاییه، مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر الهادی، چاپ دوم، ۱۳۸۲، ص: ۱۴۲-۱۴۱.
۲- مهاجری، علی، مبسوط در آیین دادرسی مدنی، جلد چهارم، تهران، انتشارات فکرسازان، چاپ اول، ۲۷۶.
۳- مهاجری، علی، مبسوط در آیین دادرسی مدنی، جلد دوم، تهران، انتشارات فکرسازان، چاپ اول، ۳۲۰.
۴- معاونت آموزش قوه‌ی قضاییه، مجموعه نشست‌های قضایی، مسائل قانون مجازات اسلامی (۵)، قم، نشر قضا، چاپ نخست، ۱۳۸۴، ص: ۱۵۸-۱۵۷.

شبه‌سازی، شرط تحقق بزه جرم است، در صورتی که جعل غیر از شبه‌سازی باشد از مصادیق کلاهبرداری است.

محل مراجعه جهت طرح دعوی:

جهت طرح دعوی، دادسرای عمومی و انقلاب شهرستان و بخش‌ها

دادنامه (۱)

شاکی: آقای روح‌اله... به نشانی قم،...

متهم: آقای نادعلی به نشانی قم،...

اتهام‌ها: ۱. جعل (یک فقره چک) ۲. سرقت مستوجب تعزیر (از منزل) ۳. استفاده از سند مجعول

رأی دادگاه

در خصوص اتهام آقای نادعلی ... فرزند...، متولد ۱۳۶۱، شغل ...، اهل و ساکن قم دائر بر سرقت از منزل و جعل و استفاده از سند مجعول دادگاه با توجه به محتویات پرونده و تحقیقات انجام شده نظر به اقرار متهم در مراحل تحقیق و دادگاه دایر به این که چک مربوط به برادرش ... را جعل کرده و آن را خرج کرده است و از گاو صندوق وی نیز سرقت نموده است، شکایت شاکی خصوصی و سایر قرائن و امارات اتهامات وارده ثابت و مسلم است. لذا دادگاه متهم موصوف را به استناد مواد ۶۵۶ و ۵۳۶ قانون مجازات اسلامی به تحمل یک سال حبس تعزیری با احتساب ایام بازداشت سابق و تعداد سی ضربه شلاق تعزیری از حیث ارتکاب سرقت و پرداخت مبلغ سه میلیون ریال جزای نقدی از حیث جعل در چک و سه میلیون ریال جزای نقدی دیگر از حیث استفاده از سند مجعول، محکوم می‌نماید. این رأی حضوری و ظرف مدت بیست روز پس از ابلاغ قابل تجدیدنظر در دادگاه‌های تجدیدنظر مرکز استان است.

دادرس محاکم عمومی جزایی قم

دادنامه (۲)

شکات: ۱- نسرین ... به نشانی قم، ... ۲- دادستان عمومی و انقلاب قم، ...

متهم: آقای فرزاد ... به نشانی قم،

اتهام: جعل کارت پایان خدمت و استفاده از آن

رای دادگاه

در رابطه با اتهام آقای فرزاد ...، فرزند ...، ... ساله، اهل کاشان و ساکن قم دایر بر جعل کارت پایان خدمت و استفاده از آن با توجه به محتویات پرونده شکایت اولیه شاکیه گزارش مرجع انتظامی پاسخ استعلام به عمل آمده از نظام وظیفه کشف و ضبط کارت جعلی از ید متهم تحقیقات معموله منجر به صدور کیفرخواست از سوی دادسرای عمومی و انقلاب قم نحوه اظهارات و اقرار متهم در مرجع انتظامی دادسرا و دادگاه مویداً به سایر امارات و قرائن موجود در پرونده که همگی حاکی از آن است متهم با خرید کارت جعلی پایان خدمت از آن استفاده نموده و موفق به اخذ گذرنامه شده است فلذا بزه انتسابی در حد استفاده از کارت پایان خدمت جعلی محرز و مسلم تشخیص داده شد دادگاه با استناد به مواد ۱۰ و ۵۳۵ از قانون مجازات اسلامی علاوه بر معدوم نمودن کارت جعلی و به تبع آن ابطال گذرنامه متهم موصوف را چون پدرش یک سال و هشت ماه و پنج روز سابقه خدمت در جبهه جنگ حق علیه باطل دارد و تک فرزندی ذکور خانواده است که همه این امور در سربازی موثر هستند به پرداخت هیجده میلیون ریال جزای نقدی در حق صندوق دولت اسلامی محکوم می نماید و در خصوص اتهام دیگر متهم مبنی بر جعل کارت پایان خدمت با توجه به مراتب انکار متهم فقد ادله اثباتی کافی و عدم احراز بزه مستنداً به اصل ۳۷ قانون اساسی و بند الف ماده ۱۷۷ قانون آئین دادرسی کیفری حکم برائت نامبرده صادر و اعلام می گردد رأی صادره حضوری ظرف بیست روز پس از ابلاغ قابل اعتراض در دادگاه تجدیدنظر مرکز استان قم می باشد.

رئیس شعبه... دادگاه عمومی جزائی قم

دادنامه (۳)

شاکی: اداره ثبت احوال استان قم

متهم: آقای محمد به نشانی تهران،

اتهام‌ها: ۱- جعل، ۲- استفاده از سند مجعول

رای دادگاه

در خصوص اتهام محمد فرزند با عنوان جعل تاریخ تولد در سند سجلی شماره ۳۰۲۰ صادره از قم و استفاده از سند مجعول سجلی ۱- با عنایت بر یک برگ گزارش و اعلام جرم اداره ثبت احوال قم به عنوان شاکی ۲- ملاحظه مندرجات شناسنامه‌ی مذکور که آثار مخدوشیت و جعل در آن محرز است ۳- عدم حضور متهم در جلسات دادرسی و دادگاه با وجود سابقه‌ی ابلاغ و احضار قانونی ۴- سایر محتویات پرونده اتهامات وارده محرز ضمن تطبیق اعمال مجرمانه متهم بر مواد ۱۰ از قانون تخلفات سجلی و ۵۲۳ و ۵۳۳ و ۵۳۵ از قانون مجازات اسلامی دادگاه متهم موصوف را به تحمل ۶ ماه حبس تعزیری در رابطه با اتهام جعل و پرداخت مبلغ ۵ میلیون ریال به عنوان جزای نقدی در حق دولت در رابطه با اتهام استفاده از سند سجلی مجعول محکوم می‌نماید رأی صادره غیابی محسوب می‌شود و ظرف مدت ده روز از تاریخ ابلاغ قابل واخواهی در همین دادگاه و سپس ظرف مدت بیست روز قابل اعتراض در دادگاه تجدیدنظر مرکز استان (قم) می‌باشد.

رئیس شعبه ... دادگاه عمومی جزائی قم

منابع:

- معاونت آموزش قوه‌ی قضائیه، مجموعه نشست‌های قضایی (۵): مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر قضا، جلد دوم، چاپ نخست، ۱۳۸۶.
- معاونت آموزش قوه‌ی قضائیه، مسائل قانون مجازات اسلامی، قم، نشر الهادی، چاپ دوم، ۱۳۸۲.
- مهاجری، علی، مبسوط در آیین دادرسی مدنی، جلد دوم و چهارم، تهران، انتشارات فکرسازان، چاپ اول، ۱۳۸۷.

نام محقق: آقای اصغر کاظمی